

Voćin, Župna crkva sv. Marije, ruševine crkve poslije razaranja 1991. (foto: D. Stepinac)
Voćin, St. Mary, photograph of the church taken after the attack in 1991 (photo: D. Stepinac)

Diana Vukičević-Samaržija

Institut za povijest umjetnosti
Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad
predan 14. lipnja 1992.

Slavonija 1526. - Slavonija 1991.

Sažetak

Sudbinski kôd Slavonije određen je njezinim položajem rubne zemlje zapadne civilizacije s Dunavom kao granicom svjetova. Taj je prostor kroz sva povijesna razdoblja pripadao zapadnom umjetničkom krugu, bez miješanja likovnog govora Istoka i Zapada. Nakon prodora barbara, propasti Zapadnoga Rimskog Carstva i seobe naroda najtragičnije razaranje doživjela je Slavonija 1526. prodorom Otomanskog Carstva prema zapadu. U tom naletu i za turske okupacije stradalo je najviše spomenika. Uništeno je oko 300 crkava i gotovo svi burgovi i kašteli, nestala su mnoga naselja. Zato je svaki srednjovjekovni spomenik za nas dragocjen.

Tragedija 1526. ponavlja se i 1991. Dogadaji isti, razaraju se isti spomenici koji nisu razoreni potpuno u 16. stoljeću, protjeruju se ljudi, brišu se naselja sa zemljopisne karte, osvaja se prostor, neprijatelj je isti - istočni svijet, umišljeni nasljednik orijentalnih despotija u svom prodoru na zapad, u zemlju smirenosti i izobilja za kojom vječno teži.

U ovom pohodu 1991. Voćin je jedini potpuno uništen srednjovjekovni objekt na ovom prostoru, a oštećeni su romanička kapela Sv. Martina, crkva na Meraji u Vinkovcima i franjevački samostani u Našicama i Osijeku.

Svod srušene voćinske crkve iz početka 16. stoljeća, blizak kasnogotičkome svodu u Iloku, označen je kao "rejtovski svod". Profil rebra voćinskog i iločkog svoda (pamtimo ga u fragmentima) gotovo je istovjetan. Takav tip profila rebra nalazi se i u Budimpešti, koji je spojna točka u razrješavanju puta širenja ovoga kasnogotičkog oblika u jugoistočni prostor Srednje Europe, te upućuje na mogućnost djelovanja kraljevske vladislavske radionice u Iloku, a vjerojatno i u Voćinu. Oba spomenika svojim estetskim rješenjem i kvalitetom prelaze granice provincije kao najviši umjetnički domet na prostoru Slavonije, stoga je gubitak tog "posljednjeg kasnogotičkog spomenika" za nas neizreciv.

I prostor ima poput čovjeka svoju sudbinu. Sudbina prostora jest njegova postojanost, određenost i vrijeme koje putuje ukруг.

Zla kob prostora Slavonije¹ proizlazi iz njezine dvoznačnosti. U povijesti je zauzimala istaknuto mjesto na razmeđu svjetova Zapada i Istoka. U doseg starog svijeta kao dio Pannoniae² bila je jasno vrednovan prostor i dobro čuvan limes napete membrane zapadne civilizacije. Sve istočno od Slavonije bilo je izvan, poput prostora Transdanubiae, Transsilvaniae.³ Dunav je postao i ostao oštra granica tih svjetova. Ipak je u pojedinim povijesnim razdobljima zapadna civilizacija prelazila tu među i tako uspostavljala mostobrane za svoju opstojnost.⁴ Svaki barbarin ili moćnik istočnog svijeta, zaželivši proširiti svoj prostor, morao je tuda proći. Jer tu su bila vrata na koja se ulazilo u svijet obilja i sredenosti. Isprepleću se razdoblja dobra - očuvanja tradicije, ili zla - rušenje, oskvrnjavanje prostora. Taj je prostor uvijek bio pun strepnje.

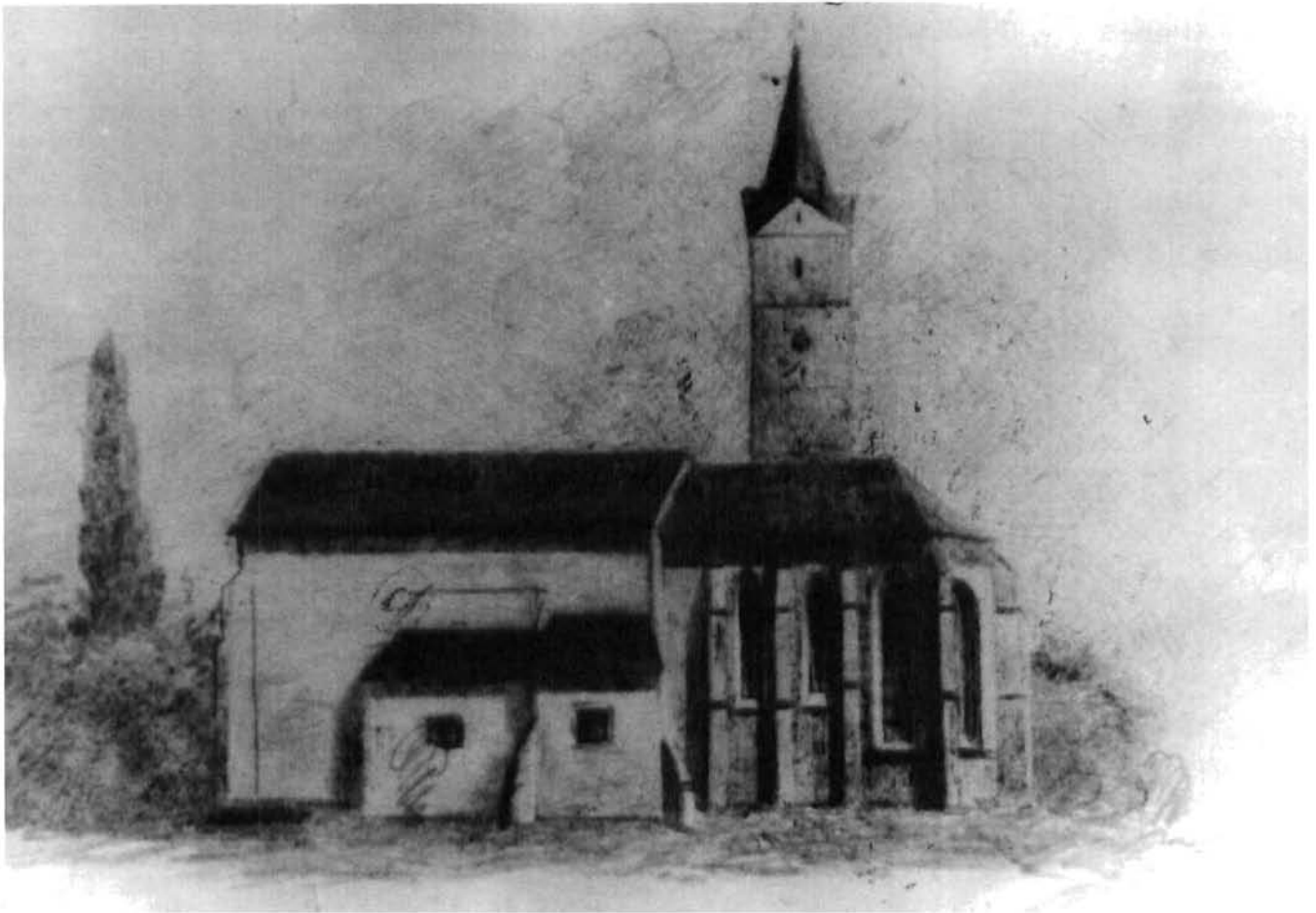
Zapadna je civilizacija na ovom prostoru ostala trajno prisutna, pa i nakon prodora barbara, i završenom seobom naroda ponovno se potvrdila svojom prisutnošću u ranom, zreлом srednjem vijeku i ponovno u novovjekim razdobljima.⁵ Krvotok života tekao je uvijek istim žilama prema gradovima, a nužno se ponavljao tijekom svih razdoblja: Osijek, Vinkovci, Ilok, Požega. Pojavljuju se i nova središta silnica u srednjem vijeku. Samostani viteških redova, benediktinaca, cistercita, a osobito franjevaca, tada su definirali značaj prostora. Franjevci u kasnome srednjem vijeku, kao glavni širitelji gotičkog stila, daju oblike izgradnji crkava. Time je određena pripadnost tog prostora srednjoeuropskome kulturnom krugu. Čak i najjednostavniji prostori, primjerice seoske crkve pa i kamenarske pojedinosti, jasno pokazuju svoju stilsku pripadnost. Na tome prostoru nema traga miješanja likovnoga govora Istoka i Zapada.

U vrijeme zreloga srednjeg vijeka franjevci kao "pučki red" preuzimaju dominantnu ulogu, budući da su dominikanci, "intelektualni red", zakazali u uspostavljanju pravovjernosti Bosne. Tako su franjevci postali "bastion" jednog svijeta. Stajali su zajedno s pučanstvom na vratima zapadne civilizacije. Nisam željela izreći mnogo puta upotrebljavanu tvrdnju, previše poznatu i potrošenu, koja označava ovaj prostor kao antemuralem christianitatis, no značaj ovog prostora nije se potrošio i nikad nije dovoljno naglašen. I koliko god mislili da tu tvrdnju nije potrebno ponavljati, ona se ponovno nameće iz karaktera i smještaja prostora.

U početku novog vijeka Slavonija se našla u srazu s drukčijom kulturom, mistikom i nadom. Dva sljedeća stoljeća proživljava ona sve oblike opće tragedije: raseljavanje, rastakanje, nestajanje, fizičku bol i smrt. U drugoj polovici 16. stoljeća stigla su do Slavonije, do vrata zapadnog svijeta, osvajanja Istočnoga Osmanlijskog Carstva. Bosna je već pala. Nikola Iločki bosanski je kralj; znamen moći predan je Slavoniji, uz koju se sad vežu sve nade južnog dijela Srednje Europe.

Slijedi tragična 1526. godina mohačke bitke, koja okvirno označava početak osvajanja i razaranja Slavonije.⁶

Najviše spomenika stradalo je u podmuklim udarcima martoloških četa prethodnice turske vojske. Prema uvidu u gradu možemo iz predturskog razdoblja raspoznati oko 50 sakralnih spomenika i desetak burgova u ruševinama. Ista istraživanja pokazala su na osnovi izvora da je u predturskom razdoblju na tom prostoru bilo najmanje 350 crkava, što znači da ih je uništeno oko 300. Osim toga bilo je oko 67 burgova i kaštela, a danas im gotovo nema traga. Osim rušenja postoje još i mnogi razlozi za propadanje, uvjetovani okolnostima rata i

Voćin, Župna crkva sv. Marije, kolorirani crtež iz bilježnice Gjuro Szaboa, Voćin 1914. (dokumentacija Zavoda za zaštitu spomenika kulture, Zagreb)

Voćin, St. Mary, a colored drawing from Gjuro Szabo's notebook, Voćin 1914 (Institute for protection of cultural monuments, Zagreb)

okupacije: tjeranje stanovništva koje tako napušta i objekte. Koliko je problematično proučavati toponomastiku Slavonije govore izvori koji spominju imena naselja, crkava, kapela, koja nam danas ne znače ništa, poput Asirias, Kagante ili Gante. Imena mnogih samostana⁷ i gradova⁸ spominju se u izvorima dugo vremena, a danas im možemo odrediti samo približnu lokaciju. Prostor je razoren fizički i duhovno. Gotovo da je prekinuta nit života. Pokušavaju se nacijepiti neke druge značajke, posljedice kojih se osjećaju još i danas. Ovu misao nužno je izreći da bi se naglasila važnost svakog spomenika, pa i kamenarskog ulomka iz srednjeg vijeka. Gubitak svakog elementa neoprostiv je jer je dio cjeline, dio slike toga srednjovjekovnog svijeta koji se danas sastavlja iz djeličaka poput restaurirane vaze, gdje umjesto izgubljenoga komadića umecemo bijelo vezivno sredstvo, te nam ostaju bijele mrlje, ali je slika cjeline zadržana. Malobrojni su spomenici srednjeg vijeka koji i danas stoje, a ni jedan se nije očuvao u svojoj cjelini, pa je prilično teško sastaviti sliku razdoblja, za koju su nužni svi spomenici, kamenarske pojedinsti i sve naoko nevažne razasute krhotine razdoblja.

Sad se kružna putanja vremena našla opet na istoj točki kao i one davne 1526. godine - neprijatelj je isti, istočni svijet - umišljeni nasljednik orijentalnih despotija. Martološke čete ulijeću, pale, uništavaju, protjeruju, pljačkaju, bude zatajene martologe ostale u ovom prostoru nakon osvajanja započetih

prije 350 godina. Oni pripremaju dolazak vojske, osvajača prostora, izazivača sudbine. Ponovno se ruši, briše prisutnost civilizacije različite od njihove, ponovno se protjeruju ljudi, nestaju naselja sa zemljopisnih karata.

Godina 1991. Voćin, Sv. Marija, crkva koje više nema. Uništen je još jedan znak, znak vremena u prostoru. Srušeno je još jedno svjedočanstvo i materijalizirana priča civilizacije Zapada. Voćin je jedini potpuno uništeni srednjovjekovni objekt na ovom prostoru, a oštećeni su: franjevački samostan u Našicama, romanička kapela u Sv. Martinu, franjevački samostan u Osijeku, crkva na Meraji u Vinkovcima. Jasno, mnogo je više objekata potpuno uništeno ili oštećeno iz kasnijih razdoblja, baroka, 19. i 20. stoljeća: sakralnih, profanih, pa i cijelih gradskih četvrti gradova Osijeka, Pakraca, Lipika, Slavonskoga Broda, Vinkovaca, sravnjena su sela, ali gubitak svakoga srednjovjekovnog objekta izuzetno mi je bolan jer su, kako sam već rekla, rijetki preostali otprije na ovome velikom prostoru.

Voćin je nestao. Stoji mali dio zida zvonika i gomila kamenja. Ostala su samo sjećanja, fotografije, nacrti i ljupka bilježnica Gjuro Szabe iz 1914, koja najbolje dopunjava sjećanje zaokupljeno sjetom.

Voćinska crkva kakvu smo upoznali i kakvu pamtimo nije potpuno očuvana iz srednjeg vijeka. Stradala je za turske vladavine, u drugome svjetskom ratu 1944. i više je puta popravljana.⁹ Najznačajniju obnovu doživjela je sedamdesetih

1630. mas je ledin prema papien Thalimpats
 desimbezovica 10 kusa i danas je 10 vojnika, Gaba,
 ka, da nijesu ni Turci tako pristili 10
 sept. 1686. kao se put koj'ovdje. (Dmit. 1807. str. 120-121)
 kad su se Turci odrekli nijesu ni 10 kućih natih,
 mbl ostavili. Lomden je poginuo svo to kiba vojima,
 samo su Turci komiti ot' zagonil sredova kamnja
 za popravak kute. Kraj visok, na les hova. Druga savremen sv. Kln i kici
 sačinu rei' poviša, iste kabo i kica odve sv. hve, ko huj reb, dap bla staro,
 hialna. I kuta je bila rei' varaljena samo niševni ostovi i nešto mui,
 lanjit kila je preostalo. Slike savremeni opis isa krotog vobaka.
 (Sainki: Kovosmege 17. ex. 17. 1807. o. Sl. Slavonija; tip. 1807.
 str. 182)

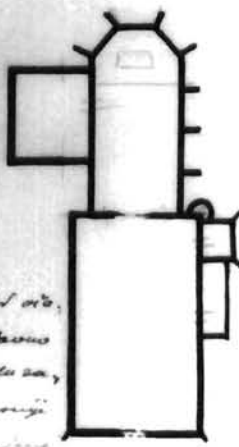

Ipa vobaka Turaka dotije Caraffa grad i kuta (1703.) mi rei' 1766. opti je b.
 fiske vlastnik grada, dok je 1776. kupio sjelo imanje Erdödy, a od ovog
 pusta u rukv grofa Tankovića. Danas je opt
 koj'ovjina kamna Galkmana.
 Kraj obe Vršina upravo je vramena Gje.
 Visoka gore gustom šumom barim joi za sad ot.
 vobu obujuju za prema sjeveru. Ml samo je
 opt dole, ratkuno sal, vob mal' vobu

re vna ni pristaje gostione. Ziljstvo pravoslavno
 radnici i nadnicari i kicovski kigovci. Klo usen pa
 lian kraj.
 M grada se vob male satervale, seimo golovomish
 Gaten u ovalu, na ivoj stipni obkopom ukrotu, s' fupel
 joi pua ofpauu nekadanjil odopi vobu. Kicim gradoj
 odaje 17. v., u kobile se to po ovim ostancima joi nafti,
 d'vati moja. Kert rasvalina

ne moze se podati, dok a se obkopaju kamtje. Poduo
 slary grada - nij kabo pristupaian - prest,
 se se vob kiji po sveter partu, a u njemu jolneku,
 ni-klanbi dvor grofa Tankovića, dana dabaka
 mdama Galkmana.
 Iva arupa u Vodim nij ni spomena vijedna do
 starostona f'pus odus. Biljezni naust, nije vjren
 afognaji me s lom golobom gradovinom 17. vijeka.
 Kraj joi vob vobu satervan, dabaka umiba kemo uzabul vob,
 kirebi svodova prvotne giti,
 popali, pa razgrajim svo,
 mionjui. Sa obas su dvije,
 dignature kufelie nesoy

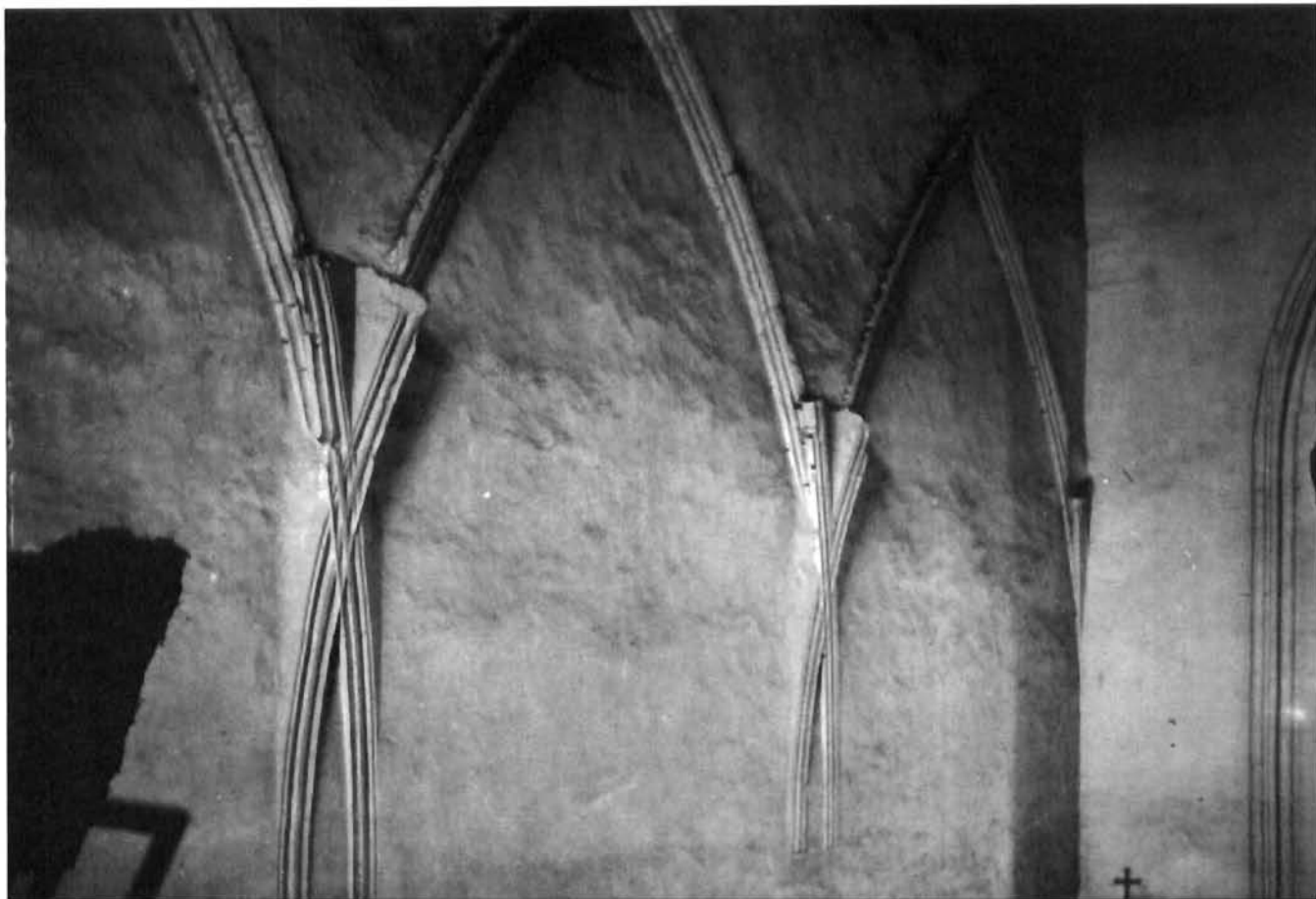

3 8
6 8 7

Kupila na crkvi u Voćinu. 1994

Skica crkve u Voćinu.

Voćin, Župna crkva sv. Marije, stranice iz bilježnice Gjuro Szaboa, Voćin 1914. (dokumentacija Zavoda za zaštitu spomenika kulture, Zagreb)
 Voćin, St. Mary, pages from Gjuro Szabo's notebook, Voćin 1914 (Institute for protection of cultural monuments, Zagreb)

Voćin, Župna crkva sv. Marije, detalj unutrašnjosti crkve s rebrima, prije rušenja (fototeka Zavoda za zaštitu spomenika kulture)
Voćin St. Mary, the interior of the church with groins, before the destruction (photo: Institute for protection of cultural monuments)

godina ovog stoljeća.¹⁰ U tim svim pregradnjama zadržana je njezina srednjovjekovna struktura i jasno se mogla pročitati njezina tipologija i morfologija arhitektonskih elemenata koja određuje njezino mjesto u vremenu i prostoru. Franjevačka voćinska crkva svojom se tlocrtnom tipologijom i organizacijom prostora kao jednobrodna crkva, s užim i dugim poligonalnim svetištem s potpornjacima, zvonikom uz sjevernu stranu svetišta u kojem je sakristija, na koju se nastavlja samostan, uklapa u srednjoeuropski tip jednobrodne franjevačke crkve s poligonalnim svetištem. Pročitavši njezino tipološko i šire prostorno određenje, možemo odrediti pripadnost srednjoeuropskome umjetničkom krugu. Bliže vremensko određenje i put širenja stila određuju nadsvodenje i klesarski radovi. Bila je nadsvodena u svetištu i ladi, što je u prostoru Slavonije tipično za kasnu gotiku. Klesarski radovi na portalu, prozorima, a izrazito na svodu daju Voćinu istaknuto mjesto u arhitekturi kasnoga srednjeg vijeka u sjevernoj Hrvatskoj. Dosad istraživana povijest voćinske crkve nagovještava da je donator gradnje bio Ivaniš Korvin na samom početku 16. stoljeća, te se kao datum njezine izgradnje označava 1500. godina.¹¹ Bitnija od ovog zaključka, koji je nesiguran i možemo reći proizvoljan, jest čitljivost tipologije i morfologije spomenika. Činjenica da tip svoda gdje rebro ne nosi konstrukciju svoda, nego služi više kao ukras, grafizam svoda i počinje vrlo nisko na zidu bez konzole, određuje njezinu

bliskost s "vladislavskom gotikom" i odgovara djelomično na pitanje da li je crkva građena baš na samom kraju stoljeća. Samo pominje istraživanje i tlocrtnog tipa i konstrukcije elevacije može dati potpun odgovor. Svetište je imalo potpornjake, što jasno govori da je crkva imala drukčiji svodni sustav od zatečenoga. Potpornjaci su nužni kod prijašnjih svodnih sustava kad je svetištem podijeljeno na jarmove koji korespondiraju s brojem potpornjaka na vanjskom plaštu zida svetišta, te se na tome mjestu nalaze i konzole. Funkcija potpornjaka konstrukcijski je određena. A kasnogotički, gotovo možemo reći ukrasni svod, kod kojeg rebra ne nose konstrukciju svoda, ne treba potpornjake i nije podijeljen na jarmove. Iz ovog možemo zaključiti da je crkva građena ranije, na što upućuje i godina uklesana na potpornjaku, koju je Kukuljević¹² pročitao kao 1464. godinu, te da je imala svod u svetištu i tabulat u ladi. Drugo nadsvodenje, ono koje smo zatekli, dobila je na početku 16. stoljeća u svetištu i u ladi.

Već je A. Horvat ukazala na značajke ovoga kasnogotičkog svoda označavajući ga kao tip "rejtovskog svoda" ili podignutog u duhu Beneša Rejta.¹³ Na prostoru Slavonije postojao je vrlo sličan kasnogotički zvjezdasto-mrežasti svod u Iloku. Fragmenti tog svoda nalaze se u Muzeju u Iloku. Ilok je danas okupiran. O sudbini spomenika u Iloku ne znamo ništa, kao ni o sudbini ovih ulomaka.

Voćin, Župna crkva sv. Marije, gotički prozor prije rušenja (fototeka Zavoda za zaštitu spomenika kulture)

Voćin, St. Mary, gothic window before the destruction (photo: Institute for protection of cultural monuments)

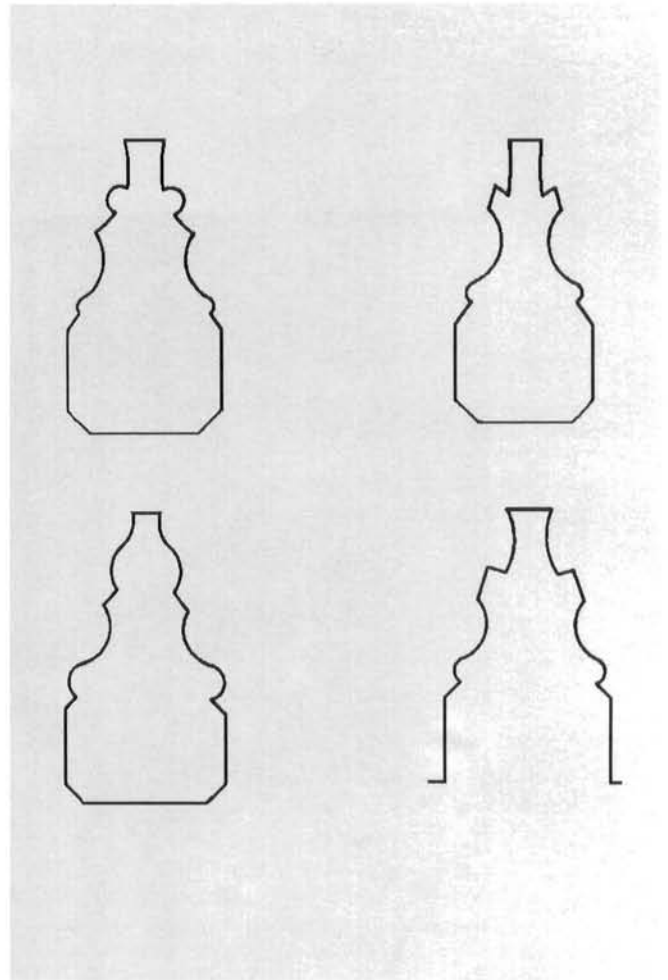

Voćin, Župna crkva sv. Marije, ruševine crkve nakon što su je 1991. srpske trupe prilikom povlačenja iz okupiranog Voćina eksplozivom potpuno razorile (foto: D. Stepinac)

Voćin, St. Mary, ruins of the church after the Serbian troops, withdrawing from the occupied Voćin in 1991, had totally destroyed it (photo: D. Stepinac)

Profil rebara voćinske crkve i iločke crkve gotovo je istovjetan. Takav tip profila rebara nalazi se i u Budimpešti,¹⁴ koji je spojna točka u razrješavanju puta širenja ovoga kasnogotičkog oblika u jugoistočni prostor Srednje Europe te upućuje na mogućnost djelovanja kraljevske vladislavske radionice u Iloku, a vjerojatno i u Voćinu. Tako oblikovan svod sa zanimljivim proporcijskim odnosima: nisko ležište prekrivenih rebara na zidu i njihovo presijecanje na svodu stvara privid veće visine i većeg prostora. Takvim postupkom rješenja profila rebra, ono iz daljine djeluje poput izbrazdane vrpce, gdje gotovo manirirane linije u svojoj paralelnosti ponavljaju grafički znak osvajanja prostora poput vitke grane.

Sve osobitosti daju crkvi izuzetno značenje. Svojim estetskim rješenjem i kvalitetom prelazi ona okvire provincije. Među ove

Gore: profili kasnogotičkih rebara iz Crkve sv. Marije u Voćinu (arhitektonski snimak: Z. Horvat, grafička obrada: S. Štok)

Dolje: profili kasnogotičkih rebara iz muzeja u Iloku (arhitektonski snimak: D. Stepinac, grafička obrada: S. Štok)

Voćin, St. Mary, groin profiles (architectural survey: Z. Horvat, graphics: S. Štok). Ilok, museum, groin profiles (architectural survey: D. Stepinac, graphics: S. Štok)

spomenike, iločki i voćinski svod, možemo uključiti kasnogotički portal Bathoryja u Marjancima. S tim objektima zaključuje se razdoblje kasnoga srednjeg vijeka takozvanog "Sondergotik" stila u našim krajevima, a to je istodobno najviši estetski domet na prostoru Slavonije. Svaki od ovih spomenika za našu je kulturno-umjetničku povijest neizrecivo važan.

Sudbine Voćina i Iloka ponovno su povezane. Sve se dogodilo nekoć. Sve je viđeno. Sve se ponavlja danas.

Promatramo ruševine Voćina i užasavajuće duge kolone protjeranih ljudi u kamionima, automobilima, s po jednim zavežljajem, pregledavani da ne ponesu nešto više od sirotinjskog zavežljaja, da ne prokradu svoj sitni zlatni predmet istine i priče o Iloku, kraljevskom gradu na Dunavu.

Crkva sv. Martina kraj Našica, oštećenje neposredno poslije napada na crkvu 1991. (foto: Puhanić)
Church of St. Martin nearby Našice, photograph taken after the attack in 1991 (photo: Puhanić)

Našice, franjevački samostan s crkvom sv. Antuna Padovanskog, oštećenje na krovu i tornju poslije napada na crkvu 1991. (foto: Puhanić)
Našice, the Franciscan monastery with the church of St. Anthony of Padua, photograph taken after the attack in 1991 (photo: Puhanić)

Bilješke:

1
 U ovom tekstu pod pojmom Slavonija podrazumijevam sjevernoistočnu Hrvatsku - koja se danas u zemljopisnom smislu označava pojmom Slavonije. Ovo navodim zato što je gotovo cijelo područje sjeverne Hrvatske bilo obuhvaćeno općim povijesnim nazivom Slavonija, koja u vrijeme dolaska Turaka uključuje županije: vrbasku, glašku, zagrebačku, varaždinsku, križevačku, virovitičku, vukovsku, požešku, cisdravsko-baranjsku i srijemsku. U crkvenom smislu teritorij srednjovjekovne Slavonije pokrivala su dvije biskupije: slavonski dio pečujске biskupije i zagrebačka, koje su granice oko Gvozda bile gotovo istovjetne s granicama Slavonije prema Hrvatskoj.

2
 Za vrijeme Rimskog Carstva Slavonija se prostirala južnim dijelom Pannonie inferior i Pannonie superior.

3
 Transilvanija se nalazi u današnjoj Rumunjskoj, istočno od Slavonije, ali ne izravno vezana za nju. Smatra se posljednjim krakom dopiranja zapadnoeuropske civilizacije u srednjem vijeku na istok. Poput otoka u istočnim zemljama. Transilvanija je bitno određena srednjoeuropskim značajkama izraženim u osnovnoj građevinskoj tipologiji izduženoga poligonalnog svetišta s potpornjacima. **V. Roth**, *Geschichte der Deutschen Baukunst in Siebenbürgen*, Strassburg, 1905.

4
 Područje današnje Vojvodine, nekad Banat i Bačka, bilo je snažno pod utjecajem zapadne civilizacije, što potvrđuje i karta franjevačkih samostana Franjevačke provincije Ivana Kapistrana iz 1823. Već i u ranijim razdobljima potvrđena je prisutnost zapadne civilizacije i kulture preko Dunava. Primjerice, i Beograd je u srednjem vijeku imao franjevački samostan, a to je ujedno bio i posljednji franjevački samostan prema istoku.

5
 Nakon oslobođenja Slavonije 1691. i požarevačkog mira, u Slavoniji započinje obnova bilo starih spomenika u duhu baroka ili se izgrađuju novi, od kojih mnogi i nemaju većega umjetničkog značenja jer su građeni po ujednačenim tipskim nacrtima inženjerije koja provodi brzu obnovu. No iako tema ove studije nije barokna arhitektura, možda je važno ovom prilikom istaknuti da u toj obnovi i pravoslavne crkve - koje se sad grade za novonaseljeno pravoslavno stanovništvo ili ono koje su naselili Turci - ne pripadaju tipu gradnje istočnopravoslavne crkve, već su barokne građevine, građene po istim planovima kao katoličke, gradili su ih isti inženjeri, s uvažavanjem liturgijske posebnosti prostora koji se obuhvaća u srednjoeuropske barokne oblike na takav način da ih se gotovo ne može razlikovati od katoličkih, što najbolje govori o koherentnosti stila i tradicije tog područja, što jasno iskazuje i opet ponovno pripadnost srednjoeuropskome umjetničkom krugu. Primjer za to je Pakrac, gdje je na prvi pogled, a neupučenom uopće, nemoguće razlikovati katoličku od pravoslavne crkve, koje su izgrađene jedna pokraj druge. I u naseljima u kojima više nije

bilo katoličkog živilja, koje je protjerano, pretvara se katolička crkva u pravoslavnu samo unošenjem ikonostasa, kao u Velikim Bastajima, gdje se kasnogotička crkva sv. Ane pretvara u pravoslavnu, te u Koprivni romanička dvorska kapela postaje pravoslavna crkva. Ovakvih primjera imamo i izvan ovog područja.

6

Godine 1526. mohačkom bitkom nije odjednom osvojena cijela Slavonija. Bitke razaranja protežu se tijekom cijele prve polovice 16. stoljeća. **T. Smičiklas**, *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije*, 1991, str. 3.

7

Nuštar, Borovo, Cikador, Poljanska, Bijela.

8

Gora, Korogy, Morović itd., sve ove gradove i crkve možemo približno ubicirati u prostor. Struktura naselja, grada, kuće potpuno je nejasna.

9

A. Lukinović, *Naša Gospa Voćinska*, Zagreb, 1990.

10

S. Gvozdananović-Sekulić, *Dileme oko Voćina*, Arhitektura, 101, Zagreb, 1969, str. 51-58.

11

G. Szabo, *Voćin i voćinska crkva*, Savremenik, Zagreb, 1914.

12

I. Kukuljević-Sakcinski, *Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1891, str. 321.

13

A. Horvat, *Novi pogledi na gotičku crkvu u Voćinu*, Rad JAZU 1969.

14

J. Balogh, *A művészet Mátyás király udvarban II/62*, Budapest, 1966.

SUMMARY

Diana Vukičević-Samaržija **Slavonia 1526 - Slavonia 1991**

Slavonia's fateful code is determined by its position of a borderland of western civilization, with Danube as the border between different worlds. Through all historic periods this region has clearly belonged to the western artistic circle, without any mixing of the artistic idiom of East and West. If he wanted to expand his dominion, every barbarian or ruler of the eastern world had to pass through here. Because here were the doors that led to the world of plenty and order.

After the invasion of barbarians, the fall of the Western Roman Empire and the migration of nations, Slavonia experienced the most tragic devastation in 1526 with the invasion of the Ottoman empire to the west. During the invasion and the Turkish occupation the largest number of monuments had been destroyed. Around 300 churches and almost all burghs and castles had been ruined and many towns and villages disappeared.

Only a small number of monuments from the Middle Ages and earlier periods remained, and none of them were preserved in its entirety. Therefore it is difficult to draw a picture of the period, for which all the monuments, stone details and all the seemingly unimportant scattered fragments of the period are needed. That is why the loss of each and every fragment is unforgivable and the loss of the monuments tragic.

The tragedy of 1526 is repeated in 1991. The events are the same, same monuments which have not been completely destroyed in the 16th century are being destroyed now, people are being driven away from their homes, towns and villages are being erased from the map, land is being conquered, the enemy is the same - the eastern world, a conceited inheritor of the Oriental despotates in its invasion to the west, to the land of tranquility and plenty after which it eternally yearns. Voćin, St. Mary, the church which no longer exists.

Another sign, sign of a time in an area, has been destroyed. Another testimony and materialized story of the western civilization has been torn down. Voćin is the only completely destroyed Medieval structure in this area. The Franciscan monastery in Našice, the Romanesque chapel of St. Martin, the Franciscan monastery in Osijek and the church at Meraja in Vinkovci have been damaged. Many more structures from later periods, the Baroque, the 19th and 20th centuries, have been either completely destroyed or damaged, even entire town quarters of Osijek, Pakrac, Lipik, Slavonski Brod, Vinkovci. Villages have been leveled to the ground. But the loss of every Medieval structure is especially painful, because few had remained from before in this large area. The vault of the demolished Voćin church from the early 16th century, similar to the Late Gothic reticular vault in Ilok, the type of vault fashioned by B. Rejt, in which the groin serves more as a graphism and vault decoration than a tectonic element. The groin profiles of the vaults in Voćin and Ilok are almost identical. Groin profile of such type is also found in Budapest, which is the connecting point in determining the way in which this Late Gothic form spread to the south-eastern part of Central Europe. It indicates that it was possible that a royal Vladislav workshop was operating in Ilok, and probably in Voćin as well. With their aesthetic solution and quality, both monuments surpass the provincial borders and conclude the period of the late Middle Ages, the so-called "Sondergotik" style in our country. At the same time it is the highest aesthetic achievement in the area of Slavonia. It is impossible to stress the importance of each of these monuments for our cultural and artistic history. The disappearance, the loss of Voćin is a tragedy for us.

